

Вказані на початку навчальні дисципліни є продовженням і конкретизацією згадуваних кримінально-правових наук і самостійно поза межами цих наук навряд чи розвиваються.

Вище вже говорилося про спад чи відсутність соціального і державного замовлення на розвиток кримінально-правових наук. Але це лише одна сторона проблеми. Інша полягає в загальній теоретичній і методологічній кризі соціальних, в т. ч. юриспруденції, наук в Україні, пов'язаної із різкою, майже революційною зміною, суспільних формацій, з крахом попередньої економічної, політичної, культурологічної і правової систем. Замість комуністичної ідеології прийшла ліберальна, пов'язана із потребою забезпечення свободи ринку (в т. ч. і від держави). Людина позбулася патерналізму держави, але з другого боку вона залишила сам на сам з непростими життєвими обставинами.

Замість можливості поскаржитися в партійні органи, прокуратуру, народний контроль, профспілки людина отримала конституційне право на захист своїх інтересів в суді. Але такий захист в багатьох випадках є неефективним через надзвичайно складну і тривалу процедуру судового розгляду. Не завжди реалізують це своє право і люди не бідні (не „пересічні українці“) через наявність висококваліфікованих „рейдерських адвокатів“, корупцію у судах та виконавчих підрозділах МЮ.

Так, фірми, корпорації, компанії виступають замовниками на розвиток юридичної науки, але лише тих її галузей і напрямків, які забезпечують утилітарне, прагматичне, конкретне вирішення проблем чи колізій. В переважній більшості випадків такі „замовлення“ не стосуються сфери кримінальних наук. Держава, при обмеженості її фінансових можливостей тратиться на розвиток кримінально-правових наук теж не може. А без фінансування засобів і кадрів ніяка наука розвиватися не може (добре, що хоча поки що функціонують науково-дослідні інститути в НАПрН України, системі МВС, СБУ, міністерстві фінансів, ДПА. Але при скороченні асигнувань на науку невідомо яка їх дальша перспектива).

На щастя, ще залишаються ентузіасти і фанатики наукових досліджень в сфері кримінально-правових наук та вчені-педагоги, викладачі і професори ВНЗ, які працюють в науці майже на громадських засадах.

Думаю, що на майбутнє розвитку кримінально-правових наук слід дивитись оптимістично. Фінансові негаразди минуть як минає і криза „розлому“ (світоглядна криза) а без кримінально-правових наук жодне суспільство, жодна держава не обходились. Так, що є „світло в кінці тунелю“.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 22 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Головін А.С.,
Голова Конституційного Суду України

Практика застосування положень статті 22 Конституції України у конституційному судочинстві диктує, на наш погляд, необхідність здійснення їх детального аналізу.

Ця стаття Основного Закону України встановлює, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними (частина перша); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга); при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя) [1].

Як бачимо, у першій її частині йдеться про права, „закріплені цією Конституцією“, у другій – про „конституційні права“, а у третій – „про існуючі

права“. Щодо прав, „закріплених цією Конституцією“, у юристів, як видається, питань не виникає. Щодо „конституційних прав“ питання виникають, та все частіше фахівці конституційного права схиляються до думки, що „конституційні права“ – це „права, встановлені Конституцією“. А ось щодо „існуючих прав“, то питань більш, ніж достатньо.

У теорії конституційного права ці питання залишаються дискусійними. Скажімо, в „Юридичній енциклопедії“ конституційні права, свободи та обов’язки людини і громадянина визначаються як основні права, свободи та обов’язки людини і громадянина, встановлені та гарантовані Конституцією України [2, 284], а у підручнику „Конституційне право України“ за редакцією В.Ф.Погорілка конституційні права і свободи – це встановлені Української державою, закріплені в її Конституції та інших законах певні можливості, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними і соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах [3, 206].

Член-кореспондент Російської Академії наук, доктор юридичних наук Лукашева О.А. виділяє „основні“, „фундаментальні“, „конституційні“ та „інші“ права людини. Під основними, фундаментальними та конституційними правами людини вона розуміє права, що містяться в конституції держави та найважливіших міжнародно-правових актах з прав людини. Виділення категорії основних прав людини зовсім не означає, на її думку, віднесення інших прав до „другосортних“, що мають менше значення і вимагають менших зусиль держави для їх забезпечення. Справа в іншому. Основні права і свободи складають стрижень правового статусу особи, саме в них містяться можливості виникнення інших прав, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Вони є правовою базою для похідних, але не менш важливих її прав [4, 133–136].

Очевидно, що конституційні права і свободи людини і громадянина треба визначати як основні права людини і громадянина, закріплені у конституції держави.

Поняття „права і свободи людини, як її певні можливості, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об’єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства“ є ширшим від поняття конституційні права і свободи. Останні є складовою прав і свобод людини, саме тією, що закріплена у конституції держави.

До речі, здійснений нами аналіз конституцій країн Європи, СНД та Прибалтики свідчить, що в жодній з них немає такого закріплення недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, як у Конституції України. Щоправда, близькими до частини третьої статті 22 Конституції України є частина друга статті 55 Конституції Російської Федерації та частина перша статті 54 Конституції Республіки Молдова. Однак при цьому частиною третьою статті 55 Конституції Російської Федерації встановлюється, що „права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені федеральним законом тільки тією мірою, яка є необхідною для захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров’я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави“. Подібне положення закріплене частиною другою статті 54 Конституції Республіки Молдова. Отже, як бачимо, у Російській Федерації та Республіці Молдова простір для видання (за необхідності) законів, що звужують за певних обставин і на певний час права і свободи людини і громадянина, достатньо широкий, на відміну від України, де звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод не допускається за жодних умов.

Теорія конституційного права розрізняє громадянські, політичні, соціально-економічні, культурно-духовні, екологічні та інші права і свободи. Західна доктрина вже тривалий час, а східна віднедавна поділяють права і

свободи людини на права першого, другого та третього покоління. Зокрема, до прав і свобод першого покоління належать громадянські і політичні, другого покоління – соціально-економічні і культурно-духовні і третього покоління – екологічні та інші права, що виникли останнім часом з розвитком постіндустріального суспільства тощо.

За цими доктринами, підкреслює Варламова Н.В. – старший науковий співробітник Інституту держави і права російської академії наук, права першого покоління, тобто громадянські та політичні (так звані класичні), протиставляються правам другого покоління, тобто соціально-економічним і культурно-духовним правам. Класичні права визнаються абсолютними, природними і невідчужуваними, справді суб'єктивними правами, безумовно такими, що пов'язують державу і підлягають судовому захисту. У той же час соціальні права у юридичному сенсі не є правами, а становлять претензії на отримання від держави (за рахунок перерозподілу національного доходу) певних моральних благ, які гарантують „достатній рівень життя“. Права „другого“ покоління, зазвичай, кваліфікуються як цільові, програмні, що зобов'язують державу на соціально орієнтовану діяльність, вони є не суб'єктивними правами, а об'єктивними обов'язками держави, виконання яких залежить від стану її економіки. Відтак, проголошені міжнародними, конституційними актами соціально-економічні права не підлягають судовому захисту, а розглядаються як загальні установки на соціальну захищеність, які повинні конкретизуватися у поточному законодавстві виходячи з фінансових можливостей держави [5, 144].

Голова Конституційного Суду Російської Федерації Зорькин В.Д. вважає, що сутність конституційного права на соціальне забезпечення виявляється в обов'язку держави надати кожному у випадках, вказаних у конституції, таке забезпечення. Разом з тим проголошення права на соціальне забезпечення не означає, що громадянин надляється конкретним набором суб'єктивних прав, наприклад правами на одержання пенсії у певному розмірі чи з певного віку, на врахування стажу за визначеними правилами і т.п. Форми і види соціального забезпечення, а також умови і порядок реалізації названого конституційного права визначаються законодавцем, який фактично встановлює зміст соціальних прав [6, 171–172]. А це і є, як стверджує Варламова Н.В., констатацією особливого характеру закріплених у конституції соціально-економічних прав. Самі по собі вони не є суб'єктивними правами людини (тим більше природними, невідчужуваними і безпосередньо діючими). Лише коли виражені в цих „правах“ соціальні обов'язки держави дістануть закріплення у вторинних правових нормах (позитивному праві), у відповідних суб'єктів за наявності встановлених умов можуть виникати вторинні суб'єктивні права на ті чи інші види соціальної допомоги [7, 244].

Виходячи з викладеного, ми схилиємося до думки, що частина третя статті 22 Конституції України потребує змін.

Вбачається, що забезпечення встановлених Конституцією України прав людини і громадянина, у тому числі і права на соціальний захист, у конституційному судочинстві багато в чому, на наше переконання, залежатиме від:

- законодавчого визначення понять „права людини і громадянина“ та „конституційні права людини і громадянина“;
- подальшої юридичної регламентації права на соціальний захист, конкретизації його змісту з метою дедалі повнішої реалізації за допомогою юридичних засобів та інститутів;
- чіткого визначення в законодавчих актах змісту гарантій соціальних прав, у тому числі і права на соціальний захист;
- здійснення всіма заінтересованими органами держави пошуку шляхів (механізмів) гарантування соціальних прав громадян, у тому числі і права на

соціальний захист, з урахуванням сучасного економічного стану держави та перехідного етапу для українського суспільства;

– відповідальності всіх заінтересованих органів державної влади та органів місцевого самоврядування за реалізацію соціальних прав людини і громадянина, у тому числі і конституційного права на соціальний захист.

Очевидно, що свою оцінку статті 22 Конституції України, своє бачення змін до цієї статті з урахуванням міжнародно-правових актів і міжнародної практики мали б висловити Національна академія наук України і Національна академія правових наук України, провідні наукові юридичні інститути та юридичні заклади освіти. На часі також проведення комплексних юридичних досліджень з проблем реалізації статті 22 Конституції України.

Все це було б актуальним, на нашу думку, для роботи Конституційної Асамблеї над розділом II „Права, свободи та обов’язки людини і громадянина“ Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72-1.
2. Конституційні права, свободи та обов’язки людини і громадянина в Україні // Юридична енциклопедія. – Т. 3. – К., 2001. – С.284.
3. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – К., 1999. – 734 с.
4. Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. чл.-кор. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. – М.: Издательство „Норма“, 2003. – 573 с.
5. Варламова Н. Введение к Форуму „Конституционный статус социально-экономических прав“ // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – М., 2000. – № 1 (30). – С. 144–145.
6. Зорькин В.Д. Конституция и права человека в XXI веке. К 15-летию Конституции Российской Федерации и 60-летию Всеобщей декларации прав человека. – М. 2008. – 224 с.
7. Варламова Н.В. Основные права и свободы человека: юридическая природа и место в правовой системе // Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства. Материалы II Международной научно-теоретической конференции. – Москва: РАП, 2010. – С.236–244.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА УНІВЕРСИТЕТИ

Черній В.В.,

перший проректор Національної академії внутрішніх справ з навчально-методичної та наукової роботи, кандидат юридичних наук, доцент

XXI століття вимагає необхідність осмислення й переосмислення багатьох явищ суспільного життя, що приводить до постановки нових пізнавальних завдань перед науковцями. Одним із таких завдань є переосмислення феномену вітчизняної юридичної освіти. Складність та неоднозначність цього завдання полягає в тому, що сучасна юридична освіта в Україні перебуває в кризовому стані. Такий стан речей є наслідком більш глобальних суспільних процесів, оскільки освіта та освітній простір (на формальному рівні) є органічним складником розвитку і функціонування суспільства, а на емпіричному рівні є синтезом специфічних структур буття людини, які взаємодоповнюють одна одну (наука, індивідуальний світ людини, картина світу та ін.).

В межах європейського культурного простору підготовкою фахівців займалися і займаються університети, які були осередком культури, науки і навчальних практик. Тому у розрізі нашого дослідження виникає потреба у розгляді питання про феномен університету. Буквальний переклад з латини «*universitas*» означає «цілісність, сукупність» не відображає суті університету, оскільки останній завжди розглядався як спільнота людей, яка усвідомлює свою винятковість у суспільстві, а це пояснює інше трактування «*universitas*» – «товариство, колегія, гільдія». Таким чином, співтовариство викладачів і студентів є науковим цехом, який вибудовує свою діяльність у двох основних предметних формах – *lectio* і *disputatio*.